

WORDT ALLES ANDERS NA CORONA?

Marc Maes

Velen vragen zich af of deze coronacrisis de samenleving fundamenteel zal doen veranderen. We hebben geen glazen bol en we kunnen hoogstens redelijk speculeren. Je zou kunnen vermoeden dat er een tijdperk voor en na corona is, want een crisis van dergelijke omvang heeft nauwelijks iemand meegemaakt. Weinigen hebben de oorlog nog beleefd en schokken zoals de oliecrisis van 1973, de val van de Muur in 1989, 9-11 in 2001, de bankencrisis in 2008 hebben niet eenzelfde impact gehad op zoveel mensen. Een wereldwijde epidemie wordt gerekend tot een van de vier ruiters van de Apocalyps, zoals we die kennen uit het Bijbelse boek Openbaring. Samen met oorlog, hongersnood en migratie zouden ze de wereld van aanschijn veranderen. Zou het? Veel zal afhangen van de duurtijd en de persistentie van deze crisis, de impliciete voedingsbodem voor verandering en het samenvloeien van belangen die in dezelfde richting stuwen.

SPECULATIES

Een paar speculaties over de toekomst komen geregeld terug. De loftrumpet van de globalisering zal niet meer ondubbelzinnig geblazen worden. Autonomie zal meer plaats moeten maken voor digitaal toezicht in ons aller belang. De opvatting van versplintering en verschuiving van de macht zal terug wat meer plaats maken voor de thesise van 'biomacht': in naam van de gezondheid zal ons biologische en sociaal leven meer gedisciplineerd en centraal gecontroleerd worden. Digitalisering van de communicatie en de leer- of werkprocessen zal meer regel dan uitzondering worden. Gevoelens van bedreiging worden diffuus omwille van de onzichtbare vijand die al in ons midden kan zijn. De ongelijkheid zal nog toenemen, ook al zit men in hetzelfde bad, bv. door ongelijke toegang tot de gezondheidszorg. De polarisering van opvattingen zal het samenleven nog meer onder druk zetten. We zullen meer grootmoedige solidariteit én meer bekrompen groepsegoïsme zien ontstaan. Het vooruitgangsoptimisme zal (nog)

een grotere deuk krijgen en het antropocentrisme (de mens boven de natuur) zal een stap terug moeten zetten door het besef dat we maar een deel van de natuur zijn. Met de woorden van Dirk Draulans: 'De mens zal de natuur moeten meenemen in haar verhaal'. Vooral de nuchterheid zal toenemen ten aanzien van het idee dat we alles onder controle hebben. We zullen nog meer willen beheersen en controleren maar wel met een toenemend besef dat dit een illusie is. Ethisch gezien worden we verplicht na te denken over het minste kwaad (wie laten we sterven als het er op aan komt) en over aanvaardbare 'collateral damage' (meer eenzaamheid bij 'ophokplicht'). Burgerzin zal geherwaardeerd worden en een nieuwe inhoud krijgen. Het zal niet langer een conservatieve roep zijn van een elite die het moreel peil van de samenleving ziet verloederen. Politiek gezien zal de zwarte piet altijd wel naar de anderen doorgeschoven worden, maar wordt men ten volle bewust dat grenzen poreus zijn, dat er altijd een fall-out zal zijn van grote problemen elders, en dat je het huis moet blussen als het in brand staat, welke politieke opvatting je ook hebt... Beweringen. Zou het echt?

Alvast kunnen we zeggen dat de pandemie voor een sociale, economische, politieke en wetenschappelijk schokgolf zorgt op wereldschaal. Gisteren waren de helden popidolen of topsporters, nu zijn het de artsen, verpleegsters en zorgverstrekkers. Gisteren was thuiswerken plantrekkerij of iets voor de happy few. Nu een daad van burgerzin. Gisteren was kinderoppas door grootouders bij ziekte eerder regel dan uitzondering, nu wordt dat taboe. Gisteren spraken we over een economische crisis terwijl het om een conjunctuurverzwakking of een recessie ging, nu ontdekken we de essentie van het woord: forse negatieve groei. Gisteren bestreed wetenschap onzekerheid, nu produceert ze onzekerheid. Luister maar eens naar de mist in de duidingen over mutatie van virussen, de immuniteit, de mogelijke schokgolven van de pandemie, de verspreidingsrisico's, de risicogroepen, de besmetting van dier naar mens en omgekeerd... Elke dag wat nieuws.

EEN SCHOK OF EEN TEKTONISCHE AARDVERSCHUIVING?

Maar wordt het nu allemaal anders? En wordt het enkel anders door deze 'aardbeving'? Enkele kanttekeningen. Wie zegt dat dit de enige ingrijpende verandering is of wordt? Er zijn nog veranderingen die zware repercussies kunnen hebben op ons leven. Stel dat het internet uitvalt (wat steeds meer realistisch

wordt geacht), dan wordt er weer een ander dramatisch verhaal geschreven. Ander voorbeeld. Futuroloog Ian Pearson beweert dat wie nu onder de 40 jaar is niet meer zal sterven. We gaan onze organen kunnen regenereren en een 'transhumane identiteit' leren opbouwen. We zouden m.a.w. in staat zijn een digitale kloon van onszelf te maken. Dit zal het leven én de betekenis van het begrip fel veranderen.

Voedingsbodem voor verandering? Belangrijke historische ontwikkelingen (domesticatie, modernisering, industriële revolutie, bevolkingsontwikkeling, verstedelijking, secularisering, globalisering, relationele instabiliteit, hang naar autonomie...) hebben meestal niet één oorzaak ingevolge een plotse gebeurtenis maar zijn een resultaat van een samentreffen van vele ontwikkelingen die elkaar in de hand werken. Nog steeds voert men historische debatten over de oorzaken van de modernisering en over de evolutie naar postmoderniteit. Secularisering hangt samen met de opsplitsing van de wereld in verschillende leefwerelden door de moderniteit, met de opkomst van het rationalisme, met de verstedelijking, ... Het debat van oorzaak en gevolg wordt meestal verlegd naar gunstige omstandigheden die iets doen ontstaan, ontwikkelen of doorbreken. Plotse gebeurtenissen kunnen een versnellend effect hebben of tendensen wat afremmen. Als nu de tendens van nationalisme en deglobalisering de boventoon zou halen, dan kan men niet zeggen dat die tendens al niet voor de coronacrisis aanwezig was. Er waren al tekenen van een nakende recessie, die zullen nu enkel maar versterkt worden. De digitale economie was al in opmars (door de aanwas van de tertiaire en quataire sector), die krijgt wellicht een grotere boost. Politiek spraken we de overheid al langer aan om onze onzekerheid te compenseren, nu we weg zijn van God. Nu ons huis in brand staat moet de overheid nog meer pompier spelen. Gisteren lag enkel de minister van Financiën (en Europa) wakker van onze overheidsschuld, nu niemand meer. De 'surveillerende staat' was al in opmars. Kijk maar eens naar de exponentiële toename van de verkeers- en bewakingscamera's. De 'scannende staat' ligt dan logisch in het verlengde. Mobiliteit werd door de gevoeligheid voor de opwarming en (vooral) het praktisch fileleed al niet langer meer heiligverklaard, die tendens zal alleen maar versterkt worden (al zullen we het reizen nooit opgeven).

De menselijke behoeften veranderen niet van vandaag op morgen. Maslow zag een hiërarchie van behoeften, gaande van biologische overlevingsbehoeften

(voeding, veiligheid, voortplanting...), over sociale behoeften (contact en verbondenheid, communicatie...) tot geestelijke of spirituele behoeften (wetenschap, kunst, zingeving...). Over zijn vermeende hiërarchie valt veel af te dingen, alsof die hogere behoeften progressief mee evolueren met de beschaving en de bevrediging van de lagere behoeften. Alvast mogen we aannemen dat de coronacrisis die menselijke aard niet zal veranderen. We zitten op kot, maar blijven sociale contacten zoeken. Het vrijwaren van de vitale sectoren heeft met onze biologische behoeften te maken. De wijze van leren is tijdelijk anders, maar levenslang leren zit in onze menselijke conditie ingebakken. Gaan we niet naar de tentoonstelling dan komt de kunst tot bij ons. De modus kan wat veranderen, de behoeften nauwelijks.

Anders inkleuren. Gaan we sommige zaken gewoonweg niet wat herwaarderen of in een ander perspectief plaatsen? Huiselijkheid kan een revival meemaken maar evenzeer geassocieerd worden met de stress van dagelijks op elkaars lip te zitten. 'Blijf in je kot' kan het besef doen toenemen dat velen zelfs geen kot hebben. Dat vereenzaming als (oudere) alleenstaande nog een grotere verdoemenis is, laat zich voorspellen. Knuffelen wordt een woord dat niet langer gebruikt wordt in kindertaal en fysieke integriteit zal wellicht niet langer opgevat worden als 'blijf van mijn lijf'. Seks zal van aanschijn veranderen maar we zullen blijven seksen. En de vrees voor schaarste was velen onder ons al langer niet meer bekend. Implodeert de vraag niet dan zou er een probleem van aanbod of bevoorradingszekerheid kunnen komen. Mentaal betekent dat een switch. Maar of we hierdoor morgen de consumptiemaatschappij gaan afzweren en een economie van het genoeg gaan pratikeren, moet ik eerst nog zien. Wil de economische motor morgen terug aanslaan zal men immers de bestedingen terug willen aanzwengelen. Ga jij niet meedoen?

Gedragsverandering laat zich maar voorspellen als de crisis lang genoeg aanhoudt, als de gewoontes stilaan wijzigen en als de flankerende instituties die gedragsverandering normaliseren. Dat lukt maar als wetten, opvattingen en geloofwaardige praktijken het nieuwe normaal aangeven. En als men er een afgeleid eigen belang (op korte of lange termijn) in ziet. (Bij voorbeeld: het verhaal van inbreiding (meer geconcentreerd wonen in de stad, minder verkavelen van de open ruimte) zal maar aanslaan als men de voordelen van minder verplaatsing inziet, als men kan inzien en beleven dat leven in de stad ook iets heeft,

als rekeningrijden wordt doorgevoerd, als grondspeculatie op den buiten wordt gestraft, als men extra moet betalen voor nutvoorzieningen aan de uithoeken, en als de koopkrachtige brede middenklasse de nieuwe norm als een vorm van groepsidentiteit omarmt (die anderen inspireert).

LESSEN UIT EEN INSTITUTIONALISERINGSTHEORIE

In dezelfde lijn verwijzen we naar een bepaalde institutionaliseringstheorie, d.i. een theorie die aangeeft aan welke condities iets moet voldoen opdat het een algemeen en ingeburgerd patroon wordt. (1) iets moet een particulier en een algemeen belang symboliseren (eigen gezondheid, volksgezondheid). (2) iets moet gedragen worden door een dominante cultuur in het subsysteem (vechten voor het leven in de gezondheidszorg) of in het algemeen systeem: gezondheid is zowat het hoogste goed in heel de samenleving. Autonomie opgeven voor een surveillerende staat ligt niet zo in onze cultuur. Merkwaardig dat we zelf een nog kordatere staat gingen vragen. Dat achtten we niet voor mogelijk. Als we dat toch aanvaarden zou dat juist een teken kunnen zijn dat we gezondheid nog hoger achten in onze cultuur. Let maar eens op de nieuwjaarswensen: 'Een goede gezondheid, en de al de rest komt vanzelf...!' (3) iets moet uitgedragen en beleefd worden door een belangrijke referentiegroep waaraan anderen zich spiegelen (zie de virologen in alle studio's, zie de inzet van zorgkundigen die we met witte vlaggen waarderen). (4) iets moet kunnen uitgroeien tot een geloofwaardige praktijk: geen woorden, maar doeltreffende daden die niet marginaal blijven. Als 'ophokken' wel degelijk leidt tot 'flating the curve' dan verstomt het scepticisme. Zo zal een klimaatbeleid maar effectief zijn als steeds meer mensen 'walk the talk' toepassen. Het blijft dan niet langer een bizar patroon van het groene segment van de samenleving. Stilaan ontstaat er een vorm van sociale controle: 'heb jij het nog niet begrepen?'. We gaan onszelf disciplineren naar het voorbeeld van de referentiegroep. Tegelijkertijd probeert die referentiegroep zich als de betere te onderscheiden door nog nieuwere vormen van burgerzin. Heb je gezien hoe de verontwaardiging over de lockdown party's in feite een subtiele vorm was van hoofse positioneringsdrang: 'Nee, zo zijn wij niet, wij weten beter'. (5) Tenslotte zal iets algemeen worden als er een samenvloeiing is van strategische belangen of als het voordeel van de ene ook een voordeel is van de andere (maar soms om andere redenen). Volksgezondheid is voor de burger van belang, maar op termijn ook voor de economie (ondanks een groter overheidsdeficit). Niets doen maakt de economische kost nog groter.

Hier zien we convergentie. Niet toevallig denkt men aan het terugschroeven van de maatregel tot tijdelijke sluiting van de scholen. De convergentie van belangen is hier niet zo duidelijk: verspreiding van het virus indammen is één zaak, leerprocessen volhouden, zwakkere kinderen (die voordelen hebben bij klassikaal onderwijs) niet achterstellen, zorgend personeel paraat houden...zijn andere zaken en liggen niet zomaar in elkaars verlengde.

Geopolitiek gezien verwacht ik dat we meer het dilemma van de collectieve actie gaan inzien. Deze theorie zegt dat we met zijn allen het belang van overheidsoptreden leren inzien in de mate we beseffen dat op het eerste zicht particuliere problemen (corona in Wuhan, China) afgeleide effecten hebben voor heel de collectiviteit (pandemie, wereldwijde recessie of crisis). De overheid kan ervoor zorgen dat iedereen in het gelid loopt (geweldsmonopolie) en dat er geen vrijbuiters zijn die graag mee genieten, maar niet thuis geven voor de kosten. De VS kan niet langer China in de hoek zetten en beiden moeten nu samenwerken, tegen heug en meug. Nu hoor je de roep: waar blijft Europa? Maar zolang we geen supranationale staat hebben zal het een samenwerking worden met nauwelijks verholen wantrouwen.

LEREN WE ONZE LES?

Blijft de vraag of we de lessen hebben geleerd. Veel kans dat na de crisis oude patronen opnieuw de bovenhand krijgen. Na de crisis begint wellicht opnieuw het debat over waar en hoe saneren of nieuwe inkomsten zoeken. Hoe een relancebeleid voeren met een lege 'bazooka'? De auto wordt opnieuw van stal gehaald en een vakantiereis wordt opnieuw gepland. Een afdoend medicijn kan opnieuw onze wetenschappelijke overmoed doen heropflakkeren. De overheid zal onze laatste herverzekeraar blijven voor onze onzekerheid. Latent zullen we de kwetsbaarheid van ons systeem aanvoelen maar het risico is niet denkbeeldig dat het orkest blijft spelen op de Titanic.

Bibliografie

Moisés Naim, *Het einde van de macht. Hoe macht verschuift van directiekamers naar start-ups, van paleizen naar pleinen en van Oost naar West*, 2015

De term biomacht is afkomstig van M. Foucault

I. Morris, *De val van het westen*, 2012

A. De Swaan, *Zorg en staat*, 1989. Hier wordt de theorie van collectieve actie verbonden met de historische ontwikkeling van onze verzorgingsstaat.

N. Elias, *The Civilizing Process Sociogenetic and Psychogenetic Investigations*, 2000